

Yayın Kritiği

Modern Türkiye Tarihi

Edtr. Ahmet Şimşek, Pegem Yayınları, Ankara, 2019, 499 sayfa.

Ayşegül YILMAZ*

orcid.org/0000-0002-9215-3076

Giriş

Modern Türkiye'nin tarihi, Osmanlı'nın 18. yüzyılından itibaren başladığı kabul edilen 1923'de Cumhuriyet Devleti'nin kurulması ile ulusal bir yapıya evrilen değişim ve dönüşümün tarihidir. Yakınçağ olarak adlandırılan bu değişim tarihine olan ilgi aynı zamanda Osmanlı tarihi çalışmalarına yönelik ilginin akademik düzeyde başlaması ile bağlantılıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu'nun öncülerinden Fuat Köprülü, Halil Edhem, aynı zamanda ilk Osmanlı-Türk kültürünün modernleşme sürecini ele alan kişilerdir. (Arı,2016:164). Döneme yönelik ilginin temelinde Türkiye Cumhuriyeti tarihine "*başlangıç ve karşılaştırma yapabilme olanağı sunması*" görüşü etkilidir. Bu algının iki farklı zaman diliminden örneği şöyle verilebilir. İlki 1940 yılında düzenlenen "*100. Yılında Tanzimat*" sempozyumunun amacının; "*Cumhuriyet inkılâpları ile Osmanlı ıslahat teşebbüsleri arasındaki farkı göstermek*" şeklinde belirtilmesidir. (Tanzimat I,1940). İkincisi ise 1980'lerde başlayan görüştür. 1950'lerden sonra Türkiye'de gelişen siyasal ve dini etkilerle eğitimin köreldiği ve inkılâpların yerleşmediği algısı önem kazanır. Bu problematik, 1992'de Türk Eğitim Derneği'nin düzenlediği oturumda dile getirilmiştir. Temelde üzerinde durulan önemli tema "*İnkılâp Tarihi dersinin öğretimi*" sorunudur. Türkiye tarihinde Osmanlı tarihi okutulması kabul edilirken, "*Cumhuriyet döneminin çağdaşlık ve radikal anlamda farklılığını vurgulamak esas alınmalıdır.*" şeklindeki görüş önemlidir. (Üçyiğit, 1992:4-6).

* Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, S.B.E., Tarih Anabilim Dalı. eposta: aysegul0841@mail.com.

Neticede Osmanlı Geç Dönemi, modernleşme sürecinin başlangıcı olarak İnkılâp Tarihi kitaplarının ve bireysel akademik çalışmaların kapsamına girmiştir. Hilmi Ziya Ülken(1966), Bernard Lewis (1970), Niyazi Berkes(1973), Şerif Mardin (1991), Erik Jan Zürcher (1995), Carter V. Findley (2011), vb. tarihçiler modernleşme döneminin siyasi, ideolojik ve entelektüel değişimine yönelik çalışmalara imza atan önemli isimlerdir. Bu temel çalışmaların yanında YÖK'ün belirlediği formda çeşitli akademisyenlerin bireysel veya ikili çalışmaları mevcuttur.(Yalçın, 2002), (Gencer ve Özel, 2015). Bununla birlikte üniversitelerin hazırladığı kolektif eserler de vardır. Hacettepe Üniversitesi (Acun,2013), Kocaeli Üniversitesi (Şirin ve Vardar, 2017), Karabük Üniversitesi (Koç,2019). Bu doğrultuda çalışmamızda Türk modernleşmesini konu alan günümüz çağdaş yapıtlardan *Modern Türkiye Tarihi* adlı çalışmayı değerlendireceğiz. Editörlüğünü Ahmet Şimşek'in yaptığı kolektif çalışmanın amacı ve içeriği üzerinde durarak, çalışmanın temel portresini sunmaya çalışacağız.

Kitabın Temel İçeriği Üzerine

Modern Türkiye Tarihi adlı çalışma, teknik olarak kolektif bir yapıda, her biri alanında uzman tarihçiler tarafından kaleme alınan on altı bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde Avrupa ve Osmanlı modernleşmesi üzerinde durulmuştur. Üçüncü Bölüm, Milli Mücadele, Dördüncü ve Beşinci Bölümler 1923'de Cumhuriyet'in ilanından 2019'a kadar uzanan siyasi süreci ele alır. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ise dış politika, ekonomi, eğitim, bilim ve üniversiteler, kültür ve sanat, basın ve medya, dini hayat, toplumsal yapı ve yerleşim, spor ve sağlık başlıkları altında Cumhuriyet süreci hakkında bilgi ve değerlendirmeler sunulur. Eserin önemli bir özelliği her bir bölüm sonunda konulan "*Okuma Parçaları*" kısmının, alana yönelik önemli veriler sunmasıdır. Bunun yanı sıra yine her bölüm sonunda editör tarafından seçilen önemli kaynakların verildiği "*Okuma Listesi*", artı bir kaynak bilgisini sunarken, "*Sinema, Belgesel ve Dizi Önerileri*" kısmı, görsel kaynak değeri açısından önemlidir. Kitabın sonunda Türk modernleşmesine yönelik Ahmet Özcan'ın bibliyografya çalışması ile Çağatay Benhür'ün kronolojik tarih listesi yer almaktadır.

Kitabın editörü Ahmet Şimşek'in giriş kısmında belirttiği üzere kitabın ortaya çıkış hikâyesi, "*yakınçağ tarihi öğretiminin sorunsalı*" üzerinden başlayan bir girişim şeklindedir. Şimşek, bu sorunu açarak uzun bir süre yakın dönem tarih çalışmalarına istikrarlı bir yaklaşım sergilenemediğini belirtir. Nitekim bunda güncel ile geçmiş arasında kurulan köprüde tarihçinin tarih ile olan ilişkisinde durduğu yer, ideolojisi önemli rol oynar. Bunun yanı sıra siyasi konjonktürün önemli bir payı vardır. Örneğin 1930'larda "*makbul vatandaş*" idealinin gerçekleştirilmesi için "tarih" ideolojik olarak araçsallaştırılmış, özellikle "*İnkılâp Tarihi*" dersleri bu ideali kutsamıştır. Şimşek, bu yaptırımın ortaya çıktığı dönemin şartları içinde tutarlı olduğunu vurgular, ancak Türkiye ve dünyada değişen dönemlere nazaran hala söz konusu alan adı için "*inkılâp mı*", "*devrim mi*" olması

gerektiği, “*yakın dönem öğretilmeli mi öğretilmemeli mi*” gibi konuların tartışılmasını eleştirerek, bu dönemin “*nasıl anlatılması*” gerektiğinin daha önemli olduğunu vurgular. Şimşek’in haklı eleştirisine, akademinin yanı sıra yıllarca süregelen siyasi ve popülist kıskaçların tarih alanındaki tahakkümü üzerinden bakılabilir.

Şimşek, aynı adla başka çalışmalara rastlansa da eserin farklı bir perspektif ve içeriğe sahip, ilk ve özgün bir çalışma olduğunu belirtir. Nitekim kitabı değerlendirirken göze çarpan ilk olgulardan biri, tarihi dönemlerin zihniyet yönüyle irdelenmesi, yeni yaklaşımların öne çıkması ve eleştirel bakış açısıdır. Bu noktada farklı akademisyenlerin katılımı önemli bir etkidir. Belirtilmesi gereken önemli bir husus ise çalışmanın YÖK tarafından belirlenen kur çerçevesinde üniversitelerde tarih eğitiminde ve akademik kaynak kullanımında istifadeye sunulması açısından tasarlandığıdır. Bu bağlamda değerlendirmemizde bu kriterler esas alınırken, Modern Türkiye Cumhuriyeti tarihi çalışmalarına getirdiği “*yeni yaklaşımlar*” açısından kanaatimizce önemini vurgulamak gerekir. Zira bu yaklaşımlar çalışmanın diğerlerinden farklılığını ortaya koymakla birlikte, “*özgün*” ve “*eleştirel*” bir yapıya sahiptir.

Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde Modern Türkiye Tarihi

Modern Türkiye Tarihi’nin Birinci Bölümünde Cenk Reyhan, 15. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın modernleşme sürecini ele alır. Böylece modernleşme temellerinin nereden ve nasıl çıkış yapıldığı konusunda bir ön bilgiye sahip olunabilir. Reyhan, Rönesans’tan Kapitalizmi doğuran Sanayi Devrimi’ne kadar olan Avrupa modernleşme sürecini anlatır. Dönemlere etki eden Milliyetçilik, Liberalizm, Sosyalizm ve Muhafazakârlık gibi akımlar üzerinde durur. Reyhan böylece temel bir portre sunar. Ancak bu süreçte birlikte kanaatimizce Avrupa’nın modernleşmesinde Osmanlı’nın 15. yüzyıldan kendi modernleşme dönemine 18. yüzyıla kadar nasıl bir yapıda olduğu karşılaştırılabilir, detaylı olmasa da temel çizgilerle sunulabilirdi. Zira Osmanlı modernleşmesini sadece savaş kayıplarının bir sonucu olarak ve bununla gelen Batılılaşma akımında değil kendi iç dinamiklerinde devlet ve toplum zihniyet yapısı üzerinden değerlendirmek gerekir kanaatindeyiz. Bu bağlamda Osmanlı’nın ekonomik anlamda geride kalmasının temelini zihniyet dünyasında arayan ve önemli tespitler yapan Sabri Ülgener’in, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası* adlı kitabı önemlidir. (Ülgener,1991). Yine Suraya Faroqhi’nin Osmanlı’yı dünya ekseninde değerlendirdiği *The Ottoman Empire and The World Around It* (Faroqhi, 2004). Türkçe çevirisi (Faroqhi,2007) önemli bir çalışmadır. Yine söz konusu süreci Osmanlı ve Avrupa ile karşılaştırmalı olarak zihniyet açısından değerlendiren İbrahim Şirin’in *Osmanlı İmgeleminde Avrupa* başlıklı kitabı kayda değerdir. (Şirin,2006). Çalışmamıza konu olan kitapta da bu yönlü çalışma yapılması, bir sonraki bölümdeki Osmanlı modernleşmesini anlamlandırmak açısından bir katkı sağlayabilir.

Serkan Yazıcı tarafından kaleme alınan İkinci Bölüm’de Osmanlı modernleşmesi Lale Devri’nden (1718-1730) başlayarak, III. Selim, II. Mahmut (Tanzimat ve Islahat Dönemleri) Yeni Osmanlılar, II. Abdülhamit, Jön Türkler ve son olarak da İttihat Terakki dönemleri ele alınır. Yenileşme döneminin başlangıcında Avrupa gözlemlerinin etkisi, matbaanın kullanımında İbrahim Müteferrika, toplum yaşantıları vb. etkenler Yazıcı’nın dikkat çektiği noktalardır. Sürecin anlatımı, hükümdarlarla birlikte etki eden öncü aktörler ile yenilikler üzerinden verilir. Örneğin Ali ve Fuat Paşalar ve Mustafa Reşit Paşa, Tanzimat Dönemi, Namık Kemal, Şinasi ve Agâh Efendi ise Yeni Osmanlılar ile özdeşleşir. Jön Türkler ve İttihatçıların dönemini temel bir çizgide sunan Yazıcı, değişim dönemini kolektif bir görüş çerçevesinde anlatır. Bölümün sonunda Ahmet Yüksel’in II. Mahmut dönemini ayrıca ele alan metni yer alır. Yazıcı’nın metninde dikkat çeken önemli nokta yeni bir yaklaşım olarak II. Abdülhamid algısıdır. Nitekim dönemin çoğunlukla İstibdat Dönemi olarak adlandırılması, Abdülhamid’in yenilikçi karşıtı olduğu görüşü Jön Türklerden günümüze kadar uzanan karşıt bir zihniyettir. Öte yandan muhafazakâr kesim devletin bekasını sağlamak isteyen bir hükümdar olarak II. Abdülhamid’i kutsar. Necip Fazıl’ın fetişleştirdiği “*Ulu Hakan*” ifadesi ile “*Cennet Mekan*” türünde hitaplar bu düşüncenin bir yansımasıdır. Bu bağlamda II. Mahmut bilinen yenilikçi karakteriyle “*Gavur Padişah*” olarak tanımlanırken, II. Abdülhamid güncel konjonktürde geçmiş üzerinden kutsanan mükemmel bir figürdür. II. Abdülhamid, bölümün sonuna eklenen Vahdettin Engin’in yazısında Türk modernleşmesinin önemli bir aktörü olarak görülür. Açtığı okullar laiklik düzeyinde olup, bizzat kendi karşıtı olan entelektüel bir çevreyi oluşturur. Dolayısıyla Türkiye’de II. Abdülhamid dönemi, algı bakımından en çok istismar edilen tarihsel alandır. Bu bakımdan, tarihçinin ideolojik görüşü veya seçkin siyasi konjonktürün ötesinde II. Abdülhamid’i kendi bağlamları içinde bilimsel bir yaklaşımla irdelenmesi Yazıcı ve Engin’in metinlerini önemli kılar.

Üçüncü Bölüm, İbrahim Şirin tarafından kaleme alınarak Milli Mücadele döneminden Cumhuriyet’in ilanına kadar olan süreci ele alır. Şirin’in metni Milli Mücadele’nin başlangıcı, Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri ve Cumhuriyet Hükümeti’nin kurulması meselelerine yeni yaklaşımlar getirmesi açısından önem taşır. Zira Şirin’in tespitlerine göre, resmi tarihte 1919’da başlatılan Milli Mücadele fikri 1908’de başlar. Reval görüşmelerinde İngiltere ve Rusya tarafından Osmanlı’nın yıkılmasına yönelik alınan kararlar karşısında İttihatçılar halkı örgütlemeye çalışırlar. İkinci yeni yaklaşım yerel direniş olarak ortaya çıkan Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri’nin kuruluş tarihi 1913 olarak gösterilse de 1912’de Bulgaristan Serez’de başladığıdır. Serez’in işgaline karşı İttihatçılar “*Mustahfiz Teşkilatı*” adıyla örgütlenirler. Şirin’in getirdiği diğer yaklaşım ise iki cephede kurulan kısa süreli Cumhuriyet deneyimleridir. Bunlardan biri 1913’de Batı Trakya’da “*Garbi Trakya Hükümeti*”dir. Diğerleri savaş sonrasında Osmanlıların bölgeden çıkarılacağı haberi üzerine toplanan 1919’da Kars İslam Şurası’nın geçici ve milli vasıflarda kurduğu “*Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*”dir. Teşkilat-ı Mahsusa’nın sistemleştirdiği bu hükümet ve devletin adının “*Türkiye Devleti*”, yönetim şeklinin Cumhuriyet olması ilk defa bağımsız bir hükümet kurma girişimidir. Ayrıca Teşkilat-ı Esasiye Anayasası da hazırlanmıştır. Dolayısıyla

1908'den başlayan süreç ve hükümet kurma girişimleri bir ilktir ve Milli Mücadele ile Cumhuriyet'in birer provasıdır. Bu girişimler aynı zamanda İttihatçıların etkinliğini göstermesi açısından da önemlidir. Teşkilat-ı Mahsusa, müdafaa birliklerini ve hükümet kuruluşunu örgütlediği gibi, Anadolu'daki mücadeleye de "Karakol Cemiyeti" ve "Mim Mim Grubu" örgütleriyle destek verir. Şirin bu grupların Mustafa Kemal Paşa'nın önderliği, arkadaşlarının ve halkın katılımı ile kuvvetlenen bir yapıya dönüştüğünü belirtir. Nitekim Rum çetelerinin Samsun'da faaliyete geçmesi sonucu Mustafa Kemal Paşa, buraya 9. Ordu Müfettişi olarak gönderilir ve bundan sonra Anadolu'da direniş örgütlenmesi başlar. Şirin, adım adım Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde halkın katılımıyla yapılan mücadeleyi, Cumhuriyet'e giden süreci anlatır. Bölümün sonunda Şirin'in de dâhil olduğu kolektif çalışma Esat Serezli'nin hatıralarından sunulan kesitte Serez'deki işgallere karşı Mustahfız Teşkilatı'nın kuruluş aşamasını anlatılması Şirin'in metninin önemini bir kez daha belirtir.

Dördüncü Bölümde Funda Selçuk Şirin, Atatürk'ün 1923'de Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmasından vefat ettiği 1938 yılına kadar olan zaman dilimini, siyasi ve fikirselle çerçevede değerlendirir. Şirin, Türkiye'nin önünde aşılması gereken sorunları Atatürk ve yakın arkadaşlarının düşünce perspektifi üzerinden anlatırken bu süreçte oluşan "muhalefet" problemine de değinir. Zira saltanatın kaldırılması Cumhuriyetin ilanı ile başlayan karşıtlıklar hemen her durumda ortaya çıkacaktır. Şirin, Lozan görüşmeleri, İkinci meclisin oluşumu, hilafetin kaldırılması, 1924 Anayasası ve iki muhalefet deneyimi olan Terakkiperver ve Serbest Fırka sürecini değerlendirir. Bununla birlikte Nutuk'un nitelik bakımından önemine değinen Şirin'in önemli bir yaklaşımı metnin tarih yazımında istismar edilmesi, kutsanarak tek bir hakikatmiş gibi algılanması sorunudur. Bu bakımdan Şirin'in metninin önemi bu süreçleri tek bir cepheden değil döneme damgasını vuran siyasi ve entelektüel muhaliflerin de perspektifi üzerinden ortaya koymasındadır. Dolayısıyla kitabın diğer metinlerine kıyasla Şirin'in siyasi olaylara hem bilimsel hem de zihniyet yönüyle yaklaşımı, bu alanda sıradan bilgi aktarımının dışında önemli yorumsal veriler sunmuştur.

Beşinci Bölüm, 1938'den 2019 yılına kadar geçen sürecin siyasi boyutları, Şerif Demir tarafından anlatılır ve modernleşmeden başlayan süreç temel olarak tamamlanır. Bundan sonraki bölümler alt başlıklı alanlar olarak 1923-2019 yılları arasındaki gelişimi anlatır. Bu portreye temel olarak bakıldığında Türkiye'nin değişimi açısından belirgin kırılma noktaları 1930'lar, 1945 ve 1950 arasında başlayan Demokratikleşme süreci ile 1960 ve 80 darbeleri, 1990'larda terör eylemleri ile irtica meselesi ve Suriye göçleridir. Demir'in siyasi sürecinden sonra Altıncı Bölüm, Fatma Acun tarafından Dış Politika'yı, Yedinci Bölüm de Zafer Toprak tarafından ekonomik gelişmeleri sunar. Buraya kadar temel bir anlatım söz konusudur. Ancak bu siyasi ve toplumsal süreçler önemlidir. Kanaatimizce bu geçiş dönemlerinin zihniyet ekseninde de çalışılmasının gerekli olduğudur. Bu yaklaşım kitabın eğitim ve kültür-sanat, dinler ve cemaatler gibi bölümlerinde öne çıkartılmasıyla siyasi ilişki bir bakıma söz konusu alanlar üzerinden resmi görüş ekseninde değerlendirilir.

Kitabın önemli bir bölümü Sekizinci Bölüm’de Mustafa Gündüz’ün değerlendirdiği eğitim konusudur. Gündüz’ün metninin özgünlüğü eğitim çalışmaları kapsamında alışlagelen bilgi aktarımının ötesinde eleştirel bir yaklaşım sergilenmesidir. Diğer bir önemli tarafı Osmanlı modernleşmesinde eğitim konusunda kısmen de olsa değinilmesidir. Zira Gündüz’ün de değindiği gibi 1880’lerde başlayan “*ideal ve itaatkâr insan*” yetiştirme düşüncesi öncelikle eğitimde başlar ve 1930’larda aynı şekilde “*makbul vatandaş*” düşüncesi ile paralellikler taşır. Mardin’in Yeni Osmanlılardan başlattığı “*toplum hareketlendiricileri*”, (Mardin,2017:s.27). başka bir ifade ile “*toplum mühendisliğini*” özellikle aydın kesim sahiplenir. 1930’larda ise yine bir aydın grup öğretmenler bu misyonu devralır. Gündüz, Türk Tarih ve Dil Kurumunun özellikle 1940 sonrasındaki faaliyetlerini eleştirir. Gündüz’ün perspektifinde başka bir olumsuz durum ise and ve anma törenleri, izcilik gibi faaliyetlerin militer bir ruh şeklinde olmasıdır. Bu katı bir toplumsal yapıyı oluşturmaktadır. Bununla birlikte Gündüz, gerçekteki amacından çok romantik bir anlam yüklenen Köy Enstitüleri’nin aslında köylünün köyde kalmasını sağlamaya yönelik olduğunu belirtir. Zira köylerden şehirlere göç edilmesinin önüne geçilecek bir alternatif olarak düşünülmüştür. Gündüz’ün devamla gelen eleştirileri Türkiye’nin aslında kanayan belki de en önemli yarasının “*eğitim*” olduğunu dile getirmektedir. Eğitim de diğer uysal araçlar gibi günümüze kadar her dönemin siyasi/ideolojik fikri üzerinden yeniden inşa edilmiştir. Bu döngüsellik 1950’ler, 1960’lar, 1980’ler ve 2000’li yıllar şeklinde siyasi süreç üzerinden görülebilir. Dolayısıyla Gündüz’ün metni eğitim sürecini tanımlamakla birlikte eleştirel yaklaşımı ve tespitleri açısından kayda değerdir.

Dokuzuncu Bölüm İlhan Tekeli’nin ele aldığı bilim ve üniversitelerin tarihi gelişimi üzerinedir. Bu noktada iktidarın eğitim ve akademisyenlerle ilişkisinde şekillendirici rolünü görmek mümkündür. Buradaki sorunlardan biri Darülfünun’un özerkliği ve devlete bağlılığı meselesidir. Tekeli’nin de belirttiği gibi Atatürk’ün milli devlet ideolojisi ile Darülfünun hocaları arasında fikir birliği yoktu. Bu nedenle İstanbul Üniversitesi reformu yapılır ve 87 öğretim görevlisi tasfiye edilir. İkinci aşama ise 1935’de DTCF kurularak bu misyon sürdürülür. Süregelen muhtıra ve darbeler dönemlerinde de üniversiteler sorunlu bir alan haline gelir. Tekeli’nin yüzeysel olarak bahsettiği ideolojik akımlar Türkiye’yi bölme noktasına getirmiştir. Solcu, Milliyetçi ve Mufazakar İslamcı gibi düşünceler özellikle üniversite ağında önemli rol oynar. Diğer bir sorun ise 1990’lardan itibaren üniversite ve öğrenci sayısının yükselmesine karşın Tekeli’nin de belirttiği gibi nitelik olarak artış olmaması, istihdam alanının bulunmamasıdır. Dolayısıyla Gündüz’ün ortaöğretim kurumları, Tekeli’nin üniversite üzerine yazdıkları üzerinden bakıldığında eğitim sorunlarının hala aşılamadığı ve planlı bir istikrar sağlanamadığı gözlemlenebilir.

“*Modern Türkiye’de Kültür ve Sanat*” başlıklı Onuncu Bölüm, Yalın Alpay tarafından kaleme alınmıştır. Alpay, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kültür ve sanat anlayışının Türk Tarih tezi ile birlikte daha bariz şekillendiği, dolayısıyla kültür ve medeniyet kavramlarının karşılığı olarak hayali bir köken/öz olarak Orta Asya’ya dayandırıldığını belirtir. Alpay’ın Cumhuriyet ideolojisinde belirttiği yönelme,

Benedict Anderson'un uluslaşma/millileşme süreci ile ilgili "Hayali Cemaatler" adlı eserinde geçer. Milliyetçiliği "*modern kalkınma tarihinin patolojisi*" olarak gören Anderson, ulusların evrensel bir idealde değil, "*egemen*", "*sınırlı*" ve "*cemaat*" olarak üç temel noktada inşa edildiğini belirtir. Dolayısıyla kökene inmenin asıl amacı da bu özü belirlemektir. (Anderson,2017:s.17-22). Alpay, sanatın gelişimini resim, heykeltıraşlık tiyatro ve sinema üzerinden anlatarak sanat anlayışlarının da dönemlerle değiştiğini belirtir. Alpay'ın metninde bu etki iki ayrı dönemde görülebilir. Cumhuriyet döneminin ilk yılları resim sergileri hatta heykeller de İnkılâpları, Cumhuriyetin kuruluş mitlerini ortaya koymada önemli bir araçtır. Bu bağlamda devlet 1938-1943 yılları arasında ressamı Anadolu'ya gönderirler. "*Memleket Sergileri*" olarak çıkan çalışmada, Cumhuriyet Türkiye'sinde Anadolu'nun güzelliği, köylünün durumu iyi olarak resmedilmesi istenir. Ressamlar köylünün aslında yoksul ve sefil olduğunu gördükleri ve anılarında dile getirdikleri halde o dönem böyle bir kamufleyi yaparlar. Benzer ironik durum 1950'lerde ortaya çıkar. Devlet 1955-56 yıllarında siyasi bir meşruiyet aracı olarak Türkiye'nin kalkındığını göstermek için "*Vilayet Tabloları Sergileri*" düzenler. Türkiye'nin her tarafından gönderilen resimler bu kez gerçeği, yoksul ve sefil halkı yansıtır. Bu görünüm devletin amacına uymadığı için sanata verdiği kısıtlı desteği de keser. Bu iki durum aynı zamandan uzun yıllar köylünün durumunun değişmediğini de yansıtır. Benzer yaklaşımlar tiyatro ve sinema alanları için de geçerlidir. Sinema ancak 1950'lerde Ömer Lütfü Akad, Yılmaz Güney gibi yönetmenlerle toplumsal çerçeveyi ele alır. Özet olarak devlete göre sanat toplumu anlamak ve anlatmaktan çok onu şekillendirmek, hafızasında kendi meşruiyetini idealize eden bir Türkiye tablosu kurmak içindir. Zaman zaman bu sorun aşılsa da sanat dalları devletin kontrolündedir. Dolayısıyla Alpay'ın metni sanatın inşası ve değişiminde hangi faktörlerin rol aldığını görmek açısından eleştirel bir yaklaşım getirmiştir.

Onbirinci Bölüm'de Yasemin Doğaner, basın ve medya konusunu ele alır. Basın Osmanlı'da döneminden itibaren gerek iktidar gerek muhalif çevresince siyasi ve ideolojik bir argüman olarak kullanılır. Osmanlı dönemi gazetelerine kısa olarak değinen, Doğaner, Milli Mücadele döneminde basının etkin bir propaganda aracı olarak kullanıldığını belirtir. Cumhuriyet sürecinde ise basın, İnkılâplar ekseninde katkı sağmasının yanı sıra çağdaş insan oluşumuna yönelik, moda ve görgü kurallarını yansıtmaya gibi toplumsal işleve sahiptir. Giderek artan gazetelere, tirajlarına dönemlerin politik uygulamalarına yer veren Doğaner'in metninden basının dönemler ve siyasetler üzerinden nasıl şekillendiğini görmek mümkün. Medyanın yaygınlaşması ile basının dördüncü kuvvetinin giderek azaldığını belirten Doğaner, günümüzde bu işlevi internet gazeteciliği ile sosyal medyanın devraldığını belirtir.

Modernleşme döneminin önemli etkilerinden biri de dinsel alanda gerçekleşir. Onikinci Bölüm'de Mehmet Saffet Sarıkaya tarafından ele alınan bu alan, toplumsal işleve sahip diğer alanlar gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet kontrolüne alınır. Hilafetin, tekke ve türbelerin kaldırılması, sarığın yasak edilmesi, Diyanet İşleri Reisi'nin kurulması vb. uygulamalar bu türdendir. Cemaat ve tarikatlar engellense de özellikle 1950'lerden sonra gelen din serbestliği ile

örgütlenerek halk kitlelerini etkisi altına alırlar. Sarıkaya, bu bağlamda FETO yapılanması üzerinde durur. Diğer tarikat örneklerine de yer veren Sarıkaya, Aleviler'e ayrıca değinir. Kente yapılan göçlerin, dindar/geleneksel toplumun modernleşmesindeki rolüne dikkat çekerek, ideolojik kökenli İslamcı hareketler üzerinde durur. Sarıkaya'nın metni dinsel alanın çeşitli şekillerde geniş bir çevreye yayıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Onüçüncü Bölüm'de toplumsal yerleşim, göç ve iskân konusu, Canan Emek İnan tarafından ele alınır. İnan, Osmanlıda Balkanlar ve Kafkas ve Kırım'dan gelen göçlerin önemine değinir. Nitekim bu göçler toplum yapısını değiştirmenin ötesinde Milli Mücadeleyi başlatan, hürriyet söylemleri ile harekete geçen Jön Türkler ve İttihatçıların kökeni açısından da önemi vardır. İnan'ın da belirttiği üzere bu göçlerle gelenler aynı zamanda modernleşme öncüleridir ve daha fazla milli şura sahiptirler ve Cumhuriyet kazanımlarını benimserler. İnan, bunun dışında mübadele göçlerinde "*din*" faktörünün, aşiretleri kontrol altına almayı amaçlayan yurt içi Doğu'dan Batı'ya göçlerde ise "*Türklülük ve Türk kültürünü benimsememe*" kuralının esas alındığını belirtir. Kürtçe konuşanlar ve Türk kültürünü benimseyenler bu kapsamda toplu iskâna tabi tutulur. İnan, gelişen süreçte yapılan göçleri ve istatistik bilgileri vererek, göç unsurunun toplumsal ve ekonomik değişimini sunar.

Ondördüncü Bölüm, Ahmet Talimciler'in kaleme aldığı "*Modernleşmede Spor*" konusudur. Talimciler, Tanzimat dönemi ile birlikte Batılılaşma hareketleri içinde spor alanının da önemli bir işlevi olduğunu söyler. Bundan sonraki dönemler için de her bir sürecin kendi yönetim karakterini yansıttığını belirtir. Talimciler'in metinde sıklıkla durduğu ve eleştirdiği sorunsal "*sporun anlamlandırılma*" biçimidir. Zira Erken Cumhuriyet Dönemi'nde spor, basit kişisel veya grupsal bir aktivite değil, milli ve militer ruhlu amaçlara uygun olarak, vatana ve millete hizmet edecek "*gürbüz evlatlar*" yetiştirme politikasının bir aracı olarak görülür. Dolayısıyla spor alanı çeşitlense de sürekli olarak "*milli*" bir kimlikle örtüşür. Dolayısıyla sanat ve eğitime biçilen rol gibi spor da milli bir davanın pragmatist bir yaklaşımı olarak görülmektedir. Diğer bir nokta bununla bağlantılı olarak sporda siyasi odaklı partileşme ile halk tabanında özellikle futbolda fanatik tutumlarla maganda toplumu üretmesidir. Talimciler bunlarla birlikte spor tarihinde yaşanan olumlu gelişmelere ve ulusal başarılarla yer verir.

Modernleşme döneminin belki de en fazla etkilediği alan olarak moda ve eğlence hayatı, Cem Doğan tarafından Onbeşinci Bölüm'de anlatılır. Doğan'ın yaklaşımına bakıldığında Osmanlı döneminden başlayan kıyafet değişimleri, eğlenceler dışarıda daha çok vakit geçiren erkeklerin etki alanında olmasına karşın hükümet ve muhafazakar kesim tarafından kadınlar üzerinden ahlaki bir kriterlik aranır. Osmanlı ile Cumhuriyet dönemlerini bu ölçülerle kıyaslayan Doğan, Cumhuriyetin medeni özgürlüğü getirdiğini belirtir. Bununla birlikte dikkatle üzerinde durduğu nokta, modernleşme algısının kadın ve erkek açısından "*cinsel kimlik sapmaları*" ile kendisini gösterdiğidir. Örneğin, Erken Cumhuriyet döneminde dergilerde kıyafetler yönünden "*erkekleşen kadınlar ve kadınlaşan*

erkekler” konusu gündeme gelir. Doğan ayrıca, yılbaşı partileri, gazinolar, barlar vb. giderek değişen eğlence sektörünü modernleşme üzerinden değerlendirir.

Onaltıncı Bölüm, Namık Çencen ve Aslı Arslan tarafından kaleme alınan “sağlık” konusudur. Halkların sağlığı şüphesiz devletler için gelişmiş ve ideal refah seviyesinde bir toplum açısından önemli bir etkidir. Tıbbın ilerlemesi ile yeni tedaviler bulunana kadar Osmanlı ve Cumhuriyet süreçlerinde sıtma, verem gibi bulaşıcı hastalıklar önemli bir sorun olmuştur. Arslan ve Çencen bu mücadeleye yönelik hükümet çalışmaları üzerinde durur. Sağlık alanında yapılan yeniliklerin temel olarak anlatıldığı metinde, ilerleyen süreçlerde daha aktif sağlık hizmeti verilmeye başlandığı üzerinde durulur.

Sonuç

Bölümler halinde değerlendirmeye çalıştığımız *Modern Türkiye Tarihi* kitabı farklı, özgün ve yeni yaklaşımları ile alanında yapılmış çalışmaların ilki olduğu söylenebilir. Bu yeni yaklaşımlardan II.Abdülhamid algısı ve Milli Mücadele’nin başlangıç tarihinin değişimine yönelik akademik katkılar önemlidir. Ortaya çıkan diğer bir tablo, Mustafa Kemal Atatürk ve İnkılâplarının kısıtlı bir çizgide değil kitabın bütün çerçevesine yayılarak farklı akademisyen ve araştırmacılar tarafından ele alınmasının, okuyucuya geniş bir perspektif sunmasıdır. Bununla birlikte Avrupa ve Osmanlı modernleşmesinden 2019’a kadar gelen sürecin temel bir fotoğrafını göstermesinin yanı sıra metinlerin bazılarının önemli bir eleştiri metni olması, zihniyet eksenli yaklaşımlar sunması kanaatimizce son derece önemlidir. Bu minvalde belirtmek gerekir ki modernleşmenin tarihi bizzat bir “*zihniyet değişiminin*” tarihidir. Dolayısıyla bu tür metinlerin en önemli eksikliklerinden biri zihniyet çerçevesinde kurgulanmamasıdır. Söz konusu çalışmanın bu açığı kapatan yeni bir yaklaşıma imza atmış olduğu söylenebilir. Bununla birlikte eksik kalan bir bölüm olarak edebiyat alanının dâhil edilmesi gerekirdi kanaatindeyiz. Zira edebiyat ekseninde hatıralar, romanlar, seyahat anlatıları vb. Avrupa ve Osmanlı-Türk modernleşmesinin önemli kurgusal yönlerini sunarlar. Ancak kitabın okuma listelerine bakıldığında bazı eserlerin edebiyat alanında olduğu gözlemlenir. Sonuç olarak *Modern Türkiye Tarihi* kitabı özgünlüğü, yeni ve farklı perspektifi ile akademiye katkısı bakımından son derece önemli bir çalışmadır.

Kaynakça

- Acun, F. (Ed.) (2013). *Atatürk ve Türk inkılap tarihi*, Ankara:Hacettepe Üniversitesi.
Anderson, B. (2017). *Hayali cemaatler, milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. İ. Savaşır. (Çev.) İstanbul: Metis.

- Arı, B. (2016). Türkiye’de Osmanlı tarihçiliği ve Halil İnalcık. *Türk tarihçileri*. A.Şimşek. (Ed.)Ankara: Pegem, 157-186.
- Berkes, N. (1973).*Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Ankara: Bilgi.
- Gencer, A. İ. ve Özel, S. (2015). *Türk inkılâp tarihi*. İstanbul: Der.
- Faroqhi, S. (2004). *The ottoman empire and the world around it*. London: İ.B.Tauris&CO.Ltd.
- Faroqhi, S. (2007). *Osmanlı ve etrafındaki dünya*. Ayşe Berktaç. (Çev.) İstanbul: Kitap.
- Findley. C.V. (2011). *Modern Türkiye tarihi*. G. Ayas (Çev.) İstanbul: Timaş.
- Koç, N. (Ed.). (2019).*Türkiye Cumhuriyeti tarihi 1*, İstanbul: İdeal.
- Lewis, B. (1970). *Modern Türkiye’nin doğuşu*. M.Kıratlı (Çev.) Ankara: TTK.
- Mardin. Ş. (1991). *Türk modernleşmesi*. M.Türköne, T. Önder (Yay.Haz). İstanbul: İletişim
- Şimşek. A. (Ed.).(2019). *Modern Türkiye tarihi*. Ankara: Pegem.
- Şirin, İ. ve Vardar. S. (Ed.).(2017). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Şirin, İ. (2006). Osmanlı imgeleminde Avrupa. Ankara: Lotus.
- Tanzimat 1, 100.yıldönümü münasebetiyle*. (1940). İstanbul: Maaarif.
- Üçyiğit, E. (1992). İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinin ortaöğretim programlarındaki yeri ve niteliği. *Ortaöğretim İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Öğretimi ve Sorunları Paneli. 10. Öğretim Toplantısı*. (Panel Bildirileri). 21-22 Mayıs 1992. M.Adem, K. Karakütük (Yay. Haz.) Ankara:TED,3-29.
- Ülgener, S. (1991). *İktisadi çözümlenin ahlak ve zihniyet dünyası*. İstanbul: Der.
- Ülken, H.Z. (1966).*Türkiye’de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Selçuk.
- Yalçın. D. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi C.1-2*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi